

NEKAJ POGLEDOV V PRETEKLOST IN SEDANJOST BEOGRAJSKIH SLOVENCEV¹

MOJCA RAVNIK

Članek temelji na gradivu, zbranim v pogovorih z beograjskimi Slovenci. S pogledi v življenje posameznikov in družin so ponazarjeni vzroki in načini njihove priselitve v Beograd, delo, stanovanje, družinsko življenje in odnos do domačega kraja, družbene odnose in odnos do večinskega okolja od konca 1. svetovne vojne do danes. Skoraj stoletje je bil Beograd prestolnica stare in nove Jugoslavije (od 1918 do 1991), Zvezne republike Jugoslavije (od 1992), Srbije in Črne gore (od 2003) in Srbije (od 2006). Zgodovinske okoliščine so se korenito spremenile, zamenjali so se politični sistemi, skupna država je razpadla na nove samostojne države. Zgodovina Beograda je vpletена v življenjske zgodbe beograjskih Slovencev; govorimo lahko o beograjski (slovenski) različici slovenske (beograjske) urbane kulture, ki je vredna nadaljnjih, poglobljenejših raziskav.

Ključne besede: Slovenci v Beogradu, Slovenci v Srbiji, Društvo Slovencev »Sava« v Beogradu, Slovenci v svetu.

Based on the material obtained by interviews with Slovenians living in Belgrade, Serbia, the text gives an insight into the lives of individual Slovenians as well as whole families in the period spanning from the end of the First World War to the present. Discussed are the causes and manners of their immigration to Belgrade; their work, living quarters, and family life; relations with and position on their original home; and their social relations and contacts with the majority nation. For almost a century, Belgrade was the capital of Yugoslavia (1918-1991), the Federal Republic of Yugoslavia (from 1992), Serbia and Montenegro (from 2003), and, since 2006, of Serbia. Historic circumstances have been changing drastically, and the former republics once united in their common country became new, independent countries. The history of Belgrade is reflected in the life stories of Belgrade Slovenians; these newcomers gradually created a Belgrade (Slovenian) variant of Slovenian (Belgrade) urban culture that merits further investigation and more detailed studies.

Keywords: Slovenians in Belgrade, Slovenians in Serbia, Sava Slovenian Society, Slovenians abroad.

UVOD

V Beogradu sem bila teden dni v marcu leta 2008. Čeprav je bil čas prekratek za temeljitejšo raziskavo, sem izrabila priložnost za srečanja in pogovore s Slovenci, da bi se vsaj nekoliko seznanila z njihovo preteklostjo in načinom življenja v tem mestu. V članku je predstavljen skupek pogledov na to bogato, obsežno problematiko, tudi z namenom, da nakažem nekatere teme in vprašanja za morebitne prihodnje raziskave.

¹ Članek je nastal na podlagi raziskave v okviru Znanstveno tehnološkega sodelovanja z Republiko Srbijo v letih 2006–2007, ko sta Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (Ljubljana) in Etnografski inštitut SANU (Beograd) sodelovala pri bilateralnem raziskovalnem projektu *Srbi v Sloveniji, Slovenci v Srbiji. Raziskava etnoloških vprašanj in spoznavanje strokovnih usmeritev* (ARRS, 2006-2007, BI-RS/06-07-026).

Da bi čas, ki mi je bil na voljo, čim bolje izkoristila, sem si poskusila že pred odhodom zagotoviti sogovornike. Nisem si prizadevala za kak vzorec, ampak sem znance v Ljubljani, ki imajo sorodnike v Beogradu, prosila za naslove ljudi, ki bi jih lahko obiskala in se z njimi pogovarjala, obrnila pa sem se tudi na Društvo Slovencev »Sava« v Beogradu. Kmalu sem imela obsežen seznam ljudi, ki so se bili pripravljene z menoj pogovarjati. Pozneje se je pokazalo, da je bil sicer naključen izbor dober, celo reprezentančen, in to prav zaradi heterogenosti, saj je vsak sogovornik pripadal drugemu zgodovinskemu in socialnemu segmentu slovenske populacije v Beogradu.

Predmet raziskave sem zastavila široko – zanimali so me vzroki in načini priselitve v Beograd, nato pa delo, stanovanje, družina in odnos do domačega kraja, druženje, odnos do večinskega okolja. Sogovorniki so zavzeto sodelovali, razmišljali in razpravljali o mojih vprašanjih, mi kazali slike in dokumente iz družinskih arhivov in me opozarjali na pomembna dejstva, ki jih prej nisem poznala.²

Zahvaljujem se gospodu Odonu Vertovšku, Mariji in Slobodanu Jakošu, Silvi Florjančič in njeni sestri in drugim njihovim prijateljem, družinam Družijanić, Debeljak, Gerden in Golubović za gostoljuben sprejem in dragocene pripovedi, ki so mi razgrinjale bogato in raznovrstno preteklost in sedanost slovenske navzočnosti v Beogradu. Pogovarjala sem se tudi z mr. Anico Sabo, prvo predsednico Društva Slovencev »Sava«, in z dr. Majo Đukanović, ki v društvu vodi šolo dopolnilnega pouka slovenščine za otroke in mladostnike slovenskega rodu. Hvaležna sem jima za vse, kar sta mi povedali o svojem delu, pa tudi o nesebičnem prizadevanju drugih članov za dobrobit društva. Udeležila sem se društvenega tedenskega srečanja,³ na katerem se je na pobudo kolegice Biljane Milenković-Vuković iz Etnografskega inštituta SANU v Beogradu, ki je tudi članica društva, zbrala za isto mizo zanimiva družba gospa, ki so bile pripravljene sodelovati in pripovedovati. V večeru, ki je prehitro minil, sem lahko le ugotovila, kako izredno bogat in pester je mozaik njihovih beograjskih zgodb. Žal se jim v raziskavi nisem mogla bolj posvetiti. Med pisanjem članka sem nekaj vprašanj naslovila tudi na gospoda Jurija Devetaka, lazarista v župniji sv. Cirila in Metoda, ki mi je poslal izčrpne odgovore in pripombe, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

V članku se opiram na delo Bolčeta Žvana o Slovencih v Beogradu (Žvan 1932) in na temeljni članek Vere Kržišnik - Bukić o Slovencih na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori (Kržišnik - Bukić 2003), poleg tega pa sem veliko koristnih podatkov našla v *Biltenih Društva Slovencev »Sava« v Beogradu*.

² Terensko gradivo (zvočni posnetki in prepisi pogovorov in fotografije) je shranjeno v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU (Ljubljana).

³ Ob tej priložnosti sem za naš Inštitut prejela kopije društvenega arhiva na zgoščenkah, za kar se g. Vladimirju Uršiču iskreno zahvaljujem.

SPLOŠNO O SLOVENCIH V BEOGRADU V ČASU SKUPNE DRŽAVE IN PO NJENEM RAZPADU

Skupino mojih sogovornikov so sestavljali: gradbeni inženir, ki se je leta 1927 vpisal na Kraljevo vojno akademijo in nato, razen treh let službovanja v Mariboru, živel v Beogradu; več pripadnikov druge generacije, katerih starši so se priselili v času med obema vojnama; arhitekt, sin Slovenca in Avstrijke, ki je v zgodnji mladosti po 1. svetovni vojni prišel s starši v Vojvodino in po študiju ostal v Beogradu, in njegova žena z Dolenjskega, ki se je priselila v Beograd po njuni poroki leta 1952; žena iz Zasavja z možem Srbom, ki se je poročila in prišla živeti v Beograd leta 1960; pripadnica druge generacije, katere starši so se s Primorskega priselili po 2. svetovni vojni; družina srbskega očeta, uslužbenca JLA, slovenske matere in njunih otrok, rojenih v Sloveniji (iz Slovenije so se priselili po letu 1991). Njihove pripovedi so zajemale čas od konca 1. svetovne vojne prek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevine Jugoslavije, 2. svetovne vojne, nove Jugoslavije in njenega razpada leta 1991 do najnovejšega časa.

Zgodbe so izrisale posebnosti in razločke med skupinami in generacijami, povezane s časom prihoda in trajanjem bivanja v Beogradu, starostjo, poklicem in družbenim položajem. A ne glede na to, da so bili vzvodi priseljevanja, poklicni in socialni položaj Slovencev v Beogradu v stari in novi Jugoslaviji in po njenem razpadu različni, je bilo v vseh obdobjih življenje vseh Slovencev v Beogradu zaznamovano z dejstvom, da je bilo mesto državna prestolnica z veliko koncentracijo politične in gospodarske moči, križišče in stičišče različnih kultur in nacionalnosti, ki je privlačilo priseljence z vseh strani in, v primerjavi z drugimi kraji v državi, omogočalo boljše preživetje, poklicno kariero in zagotovitev življenjske ravni. Tako tudi Vera Kržišnik - Bukić za Beograjčane meni, da so posebna kategorija: že od preloma 19. v 20. stoletje je »mogoče Slovence v Srbiji spremljati na dveh ravneh: eni so bili kmetje - kolonisti, rudarji in drugi različni delavci ter strokovnjaki v notranjosti Srbije, drugi pa Beograjčani« (Kržišnik - Bukić 2003: 125).

V Beogradu je bilo Slovencev, v primerjavi z drugimi območji in mesti v Srbiji, vedno največ: leta 1921 1059, čez desetletje že 5986, po prvih treh popisih po 2. svetovni vojni blizu 10.000, pozneje pa je uradno število padalo, celo na 3628 leta 1991 (Kržišnik - Bukić 2003: 126).

V tej dolgi, skoraj stoletni dobi, so se zgodovinske okoliščine korenito spremenile, zamenjali so se politični sistemi, politični odnosi med Slovenijo in Srbijo oz. Beogradom so nihali od simpatij do sovražnosti. Slovenci v Beogradu so živeli s prestolnico stare in nove Jugoslavije (od 1918 do 1991), Zvezne republike Jugoslavije (od 1992), Srbije in Črne gore (od 2003) in Srbije (od 2006). Zgodovinska usoda mesta je vpletena v njihove življenjske zgodbe.

OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA

SOCIALNO-KULTURNA SLIKA

Leta 1932 je v Beogradu izšla knjiga *Slovenci v Beogradu. Socialno-kulturna slika*. O piscu Bolčetu Žvanu kljub poizvedovanju še vedno ne vemo ničesar. Očitno pa je živel v Beogradu in bil je pesnik, saj so moto njegovega dela verzi »iz še neobjavljene zbirke 'Zemlja'.«

Gre za kratek, a strnjen in dragocen prikaz življenja Slovencev v Beogradu v času prve skupne države. Avtor uvodoma predstavi selitvena gibanja Slovencev v čezmorske države po koncu 1. svetovne vojne in potem, ko so te zaprle meje, v evropske države ter izseljevanje Slovencev v času gospodarske krize v Beograd in njihov položaj v tem mestu. Najprej poseže v čas pred 1. svetovno vojno; ko je pisal knjigo, so v Beogradu še živeli Slovenci, politični emigranti iz Avstro-Ogrske, ko pa je Beograd že postal prestolnica skupne države, sta bila za dotok Slovencev najpomembnejša razloga nameščanje državnih uslužbencev in osebna iniciativa. Priseljeni »po narodnom ujedinenju« so bili predstavniki v centralni upravi, železničarji, ostalo uradništvo, odvetniki, zdravniki, umetniki, podjetniki, trgovci, obrtniki, delavci, služkinje. Spregovori tudi o šoli, cerkvi, domu, o gospodarskih prizadevanjih beograjskih Slovencev in potrebi po organizaciji, o društvih in pogledih v prihodnost. Tu tega dela ne moremo podrobneje predstaviti, je pa v članku uporabljen kot najverodostojnejši tiskani vir za čas med obema vojnama.

PRIHOD V BEOGRAD ZARADI DELA IN ZASLUŽKA, KI JU DOMA NI BILO

Med obiskom v Beogradu sem imela priložnost spoznati nekaj pripadnikov druge generacije, katerih starši so se priselili v času med obema vojnama, da bi v Beogradu našli delo in zaslužek. Nekateri sogovorniki so bili rojeni slovenskim staršem (ti so se že priselili v paru ali pa je najprej prišel fant in mu je dekle sledilo, mnogi pa so se spoznali v Beogradu), drugi so iz mešanih zakonov.

Zanimivo je, da mnoge prijateljske vezi in poznanstva med današnjimi beograjskimi Slovenci izvirajo iz časa, ko so se njihovi starši priselili v Beograd in se spoprijateljili z drugimi slovenskimi priseljenci. Očitno so se takrat ustvarile vezi, ki povezujejo še njihove potomce.

Tako je npr. sogovornik pripovedoval o svojem očetu z Reke, da je šel v Beograd za prijateljem, ki mu je pisal, da se v Beogradu dobro počuti in da je dobil delo. Res je odšel, tam spoznal Ljubljankanko in se z njo poročil. Drugi fant je prišel iz Bizovika pri Ljubljani. Ko se je vrnil od vojakov v Bileči in Mostarju, je samo izpraznil vojaški kovček, ga znova napolnil in se odpravil v Beograd, ker doma zanj ni bilo dela. Bil je čevljar. Iz Slovenije je prinesel s seboj mojstrsko spričevalo. V Beogradu je takoj začel delati pri nekem čevljarju. Mama pa je prišla je iz Radomerščaka v Prekmurju, bila je služkinja pri nekem proizvajalcu čokolade. Poročila sta se in njen gospodar, Jud, ki je imel hišo v

središču Beograda, jima je ponudil, da se vselita vanjo, s tem, da je mož postal oskrbnik hiše. Njun sin, ki je o tem pripovedoval, je dodal: »Takav je mentalitet ovog naroda, velika duša srpska. Njima nije bila važna nacionalnost, jako su gostoljubivi.«

Veliko Slovencev in Slovenk se je zaposlilo v beograjskih bolnišnicah, kjer so tedaj delale mnoge sestre usmiljenke iz Slovenije⁴ in so tudi marsikomu pomagale, da je dobil delo v bolnišnici. Govorila sem s sestrama, rojenima v Beogradu, njuna starša pa sta prišla iz Mirne Peči na Dolenjskem in sta v Beogradu delala kot bolničarja na urološki kliniki. Za delo sta izvedela v cerkvi Kristusa kralja v Krunski ulici, kjer so se vsi zbirali in kamor so hodile tudi sestre usmiljenke. V tej cerkvi sta se spoznala, pela sta v cerkvenem zboru, in se v njej tudi poročila. Sprva sta stanovala v bolnišnici, pozneje pa kupila hišo na Banovem brdu, v občini Čukarica, ki so jo takrat začeli pozidavati in se je polagoma stapljala z mestom; tam si je veliko Slovencev postavilo ali kupilo hiše. To je bilo za življenje zelo lepo okolje, okoli hiš so bili cvetlični in zelenjavni vrtovi in sadno drevje. Sosedje, med katerimi so bili tudi priseljenci od drugod, npr. iz Istre in Makedonije, so se dobro razumeli. Živeli so skromno, a povezani. Otroci so hodili v isto šolo⁵ in mnogi so še od takrat prijatelji.

Slovenska dekleta so delala tudi kot služkinje, prišle so same ali pa z družinami gospodarjev, ki so se preselili v Beograd. Tudi te so pripomogle k slovesu o slovenski pridnosti, menda so jih imeli najraje. O tem je pisal tudi B. Žvan:

V Beogradu se je tekom let uveljavil tip slovenske služkinje. Mnogo uglednih družin, poleg slovenskih, zlasti srbskih, nemških in celo židovskih, načeloma zaposluje samo slovenske služkinje. Naša dekleta služijo v najboljših hišah, pri ministrskih in diplomatskih družinah, v domovih industrijcev, veletrgovcev, zdravnikov, odvetnikov itd. (Žvan 1932: 42)

PRIHOD V BEOGRAD S SUHO ROBO

Zgodbe beograjskih Slovencev, ekonomskih priseljencev iz časa med obema vojnama, pričajo o njihovi delavnosti in skrbi, da svojim družinam zagotovijo trdne gospodarske podlage. Med njimi so bili tudi izredno uspešni podjetniki, in eden takih je bil Edvard ali Edo Cvar, doma s Slatnika na ribniškem polju, ki se je priselil v Beograd po 1. svetovni vojni. Na poti peš iz ruskega ujetništva je s skupino drugih avstro-ogrskih vojakov prek Karpatov in Banata prispel v Beograd. Mesto mu je bilo všeč, bogato Srbijo je poznal že od prej, ko je hodil v Banat s starejšimi zdomarji. Nadaljeval je pot domov, v Ribnico, se tam poročil in se z ženo podal v Beograd, kjer je ustvaril cvetoče podjetje za izdelavo in trgovino s siti. Postal je največji proizvajalec sit v Srbiji. Njegovi

⁴ Usmiljenke iz Družbe hčera krščanske ljubezni Sv. Vincencija Pavelskega, ki je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1919. Po podatkih Jurija Devetaka so v Beograd so prišle leta 1920 in delale v senatoriju Vračar. Nato so delale v več beograjskih bolnišnicah. – O življenju in delu sester usmiljenk je TV Slovenija 2009 posnela dokumentarni film *Sestre*, scenarista Petra Peršeta in režiserja Jerneja Kastelica.

⁵ To je bila Osnovna šola Josifa Pančiča. O njej je tekla beseda na obisku pri Slobodanu in Mariji Jakoš na njenem domu, v prijateljski družbi več nekdanjih učenk te šole. Gospa Marija Jakoš je imela pri sebi tudi knjigo *Šezdeset godina postojanja i rada Osnovne škole Josif Pančič* (Beograd 1997).

Delavci v sitarski delavnici, 30. leta 20. stoletja (preslikano iz arhiva družine Debeljak, 2008, foto: M. Ravnik, marec 2008).

delavci so bili iz ribniške doline, kjer jih je zbiral njegov tast. Med njimi je bil tudi Ivan Debeljak, oče današnjega gospodarja, ki je prišel v Beograd leta 1929, star 13 let. Ker je bil sposoben in zanesljiv, ga je Edo Cvar izbral za mojstra in delovodjo, za ženo pa mu je priporočil svojo nečakinjo, ki je bila prav tako iz suhorobarske družine. In res sta se fant in dele spoznala in se poročila. Tako sta bili gospodarjeva in mojstrova družina v sorodstvu, mojstrovi so gospodarja klicali stric, gospodinjo pa teta.

Leta 1936 je Edo Cvar v mestu postavil sodobno stanovanjsko hišo, ki je imela v kleti tudi delavnico in sobico s pogradi za delavce, na dvorišču pa je postavil še hišico s stanovanjem za mojstrovo družino in skladišče. Tako je na enem kraju združil družinsko, sorodstveno in delovno skupnost in proizvodnjo. Delali so od 4h zjutraj do mraka. Izdelovali so v glavnem rešeta za čiščenje zrnja, in to iz polfabrikatov, tj. obodov in mrež, ki so jih kupovali v Ribnici in vozili v Beograd z vlakom; vsak teden je šel vagon iz Beograda v Ribnico in nazaj. Ta vagon je vozil tudi izdelke po Srbiji. Imeli so kočijaža, ki je vozil na postajo. Delavci pa so tudi s kolesi razvažali sita po Beogradu.

Kuhali sta gospodarjeva in mojstrova žena, oz. njegova žena in nečakinja, ki je tudi prala za vse in pomagala v delavnici. Gospodar in žena nista imela otrok, v mojstrovi družini pa jih je bilo šest. Najstarejšega, Ivana, sta imela kakor za svojega in gospodar ga je izbral za naslednika. Ta, mlajši Ivan Debeljak, nas je sprejel v hiši, ki jo ohranja z velikim občutkom za njeno zgodovinsko vrednost, in nam pripovedoval o življenju v tej izredno delovni, uspešni in vsestransko dejavni družinski in delovni skupnosti.

Edo Cvar s tastom iz Sinovice, ki je na ribniškem zbiral delavce in jih vodil v Beograd, na beograjski ulici v 30. letih 20. stoletja (preslikano iz arhiva družine Debeljak, foto: M. Ravnik, marec 2008).

PRIHOD V BEOGRAD NA KRALJEVO VOJAŠKO AKADEMIJO

V času stare Jugoslavije je mnoge mlade fante, ki si niso mogli privoščiti dražjega študija na univerzi, v Beograd pritegnila Kraljeva vojaška akademija. Zanj se je odločil tudi Odon Vertovšek, rojen leta 1909 v Mokronogu, oče je bil sodni oficijal. Družina se je v času Odonovega otroštva preselila na mamin dom v Kozjem. Obiskoval je gimnazijo v Mariboru, po maturi leta 1927 pa se je odločil za vojaško stroko, čeprav je imel veliko veselje do solo petja in bi se bil rad posvetil glasbi, če bi le imel možnost.

Akademija je bila v ulici Kneza Miloša, na vogalu z Nemanjino, blizu so bile konjušnice z manežo, kjer so se učili jahanja. Šolanje in življenje v internatu sta zahtevala disciplino. Ven so lahko šli samo ob nedeljah popoldne, med 14. in 18. uro, prej so jih pregledali, ali so bili urejeni. V gledališču ni bil nikoli, mogoče je bil enkrat ali dvakrat v kinu, drugače pa so bili Slovenci v gostilni »Triglav« na vogalu pri Zelenom vencu, tam so se zbrali in popili kozarček vina, več ne, ker je sledila stroga kazen, če bi se v kasarno vrnil pijan. Vendar je bilo zanje dobro preskrbljeno, imeli so odlično hrano, tudi v kasarni je bila kantina in dobivali so nekaj malega žepnine. Med počitnicami je hodil za mesec dni domov v Kozje.

Po uspešno končani akademiji je leta 1930 dobil mesto artilerijskega podporočnika v Mariboru. Takrat je spoznal bodočo ženo, bila je doma iz Vršca in je prišla v Maribor obiskat brata, ki je bil oficir v žandarmeriji. Leta 1933 se je Odon kot vojaški študent vpisal na gradbeno fakulteto v Beogradu. Študij je končal kot kapetan inženirsko-tehnične stroke (prim. Sabo 2004).

Z dekletom sta se poročila leta 1934, ko je bil star 25, ona pa 21 let. Na svatbo sta odpravila na njen dom v Vršac, spremljala sta ju *kuma*, priči. Z ladjo so se peljali čez zaledenelo Donavo. Njeni starši so imeli lepo hišo s kegljiščem v Vršču, zunaj, v Velikem Gaju, pa posestvo. Na svatbo je prišel tudi njegov najstarejši brat, vojaški oficir.⁶

V Beogradu sta najela stanovanje v bližini gradbene fakultete. Po končanem študiju je bil premeščen v Osijek, kjer je delal pri graditvi obrambnih trdnjav, betonskih bunkerjev proti Madžarski. Z ženo sta živela v garsonjeri v neki vili. Povedal je, da je bil to njegov najlepši čas. Hodil je v službo, vozil se je s peugeotom in nadziral dela na terenu. Na kosilo sta hodila v oficirsko menzo, ki je bila v kasarni in kjer so dobro kuhali. Zvečer pa sta šla ven, imela sta družbo svoje generacije. Omislil si je tudi čolnič, da sta se vozila po Dravi. Poleti pa sta šla z ženo tudi vsako leto za en mesec domov v Kozje.

PRIHOD V BEOGRAD PO ŽIVLJENJU V VOJVODINI

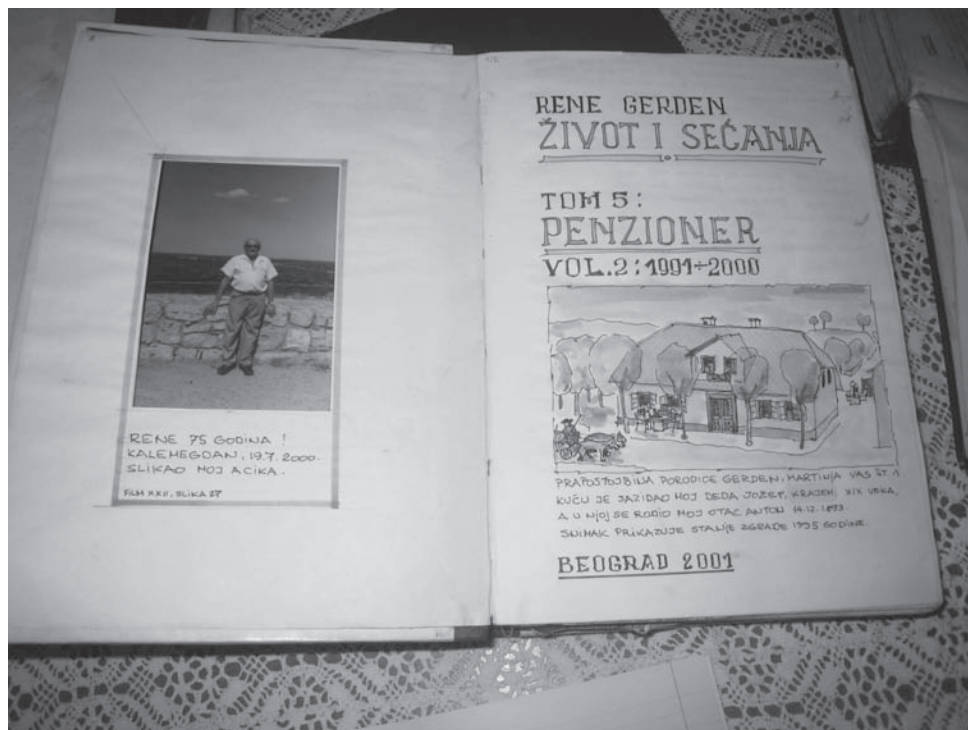
Zgodbe posameznikov, ki se prepletajo v zgodovinah družin in ki so privedle do njihove današnje navzočnosti v Beogradu, niso povezane le z gospodarskimi in družbenimi okoliščinami v Jugoslaviji, ki so Slovence navedle k preselitvi v Srbijo oz. v Beograd, temveč tudi z osebnimi usodami iz še starejšega časa. Tak je primer družine, katere prva prednika na tleh današnje Srbije sta bila Slovenec in Avstrijka, ki sta se spoznala pred 1. svetovno vojno in prišla v Vojvodino po njenem koncu.

Zgodbo je pripovedoval gospod René Gerden. Njegovo soprogo, gospo Nušo Gerden, sem spoznala v društvu »Sava«. Omenila mi je, da je njen soprog napisal obsežne spomine in da si jih lahko pridem ogledat. S kolegicama Mladeno Prelić in Biljano Milenković-Vuković z Etnografskega inštituta v Beogradu smo ju res obiskale in se seznanile s tem izjemnim delom. Gre za 16 rokopisnih, lastnoročno vezanih knjig spominov, ki jih je gospod René napisal z namenom, da bi otroci lahko brali o življenju in delu staršev in starih staršev. Besedilo je ilustriral s svojimi risbami in mnogimi podrobnimi pripombami, priloženi so tudi izrezki iz časopisov, pisma, razglednice, zvezek iz ljudske šole, vadnica za pisanje ipd. Vse knjige so ročno vezane, kar je pojasnil: »To je moj lični rad, ja sam i knjigovezac.«

Renéjev oče Anton Gerden se je rodil leta 1893 v Martinji vasi v današnji občini Trebnje. Končal je avstrijsko vojno akademijo v Judenburgu in v 1. svetovni vojni postal nadporočnik, bil v internaciji v Italiji in po vojni prišel v državo SHS. Poročil se je s hčerko generala, vojnega komandanta garnizona v Judenburgu, in odšla sta v Novi Sad. Nova oblast ga je takoj vzela v jugoslovansko vojsko, mu dala čin kapitana in ker je govoril pet jezikov, ga je poslala za vojnega atašeja v Grčijo, kjer je bil približno eno leto. Leta 1920 se je vojski odpovedal, se zaposlil kot prokurist v banki v Novem Sadu in ostal v bančni službi. Leta 1925 se jima je rodil sin René.

⁶ Bil je že avstrijski vojak in nato Maistrov borec.

Levo René Gerden na Kalemegdanu leta 2000, desno risba očetove rojstne hiše: »Prapostojbina porodice Gerden, Martinja vas št. 1. Kuću de sezidao moj deda Jožef, krajem XIX. veka, a u njoj se rodio moj otac Anton 14.12.1893. Snimak prikazuje stanje zgrade 1995 godine.« Rokopisna knjiga *René Gerden. Život i sećanja*. Tom 5: penzioner. Vol. 2: 1991 – 2000. Beograd 2001 (foto: M. Ravnik, marec 2008).

V družini so govorili srbsko, ker se je mama naučila slovanskih jezikov, ko je v Avstriji delala kot prevajalka na pošti. René je obiskoval judovsko šolo Đorđa Matoševića v Novem Sadu, nato pa se je vpisal na klasično gimnazijo. Vsa poletja je preživel na očetovem rojstnem domu v Martinji vasi, kjer je bila v hiši soba s tremi posteljami za njihovo družino. S starši se je hodil kopat na Krko, kamor so se peljali s kamionom. Med vojno je bil dve leti v partizanih, priglasil se je prostovoljno, star 16 let.

DRUŽENJE IN DRUŠTVA

V Žvanovi knjigi je nekaj zanimivih podatkov o družabnem življenju pred 2. svetovno vojno v poglavju o obrtnikih, kamor je vključil tudi slovenske gostilne in gostilničarje. Takole pravi: »Dasi moramo biti načeloma proti prevelikemu številu gostiln, ki jih v Beogradu kar mrgoli, vendar je dobra in solidna krčma potrebna ustanova,« in nadaljuje:

Znana je med tukajšnjimi Slovenci gostilna 'Križnar' v Sremski ulici. Sem zahajajo prijatelji dobre kapljice in domače kuhinje ter tisti, ki se rad pomude v veseli, intimnejši družbi. Še bolj poudarjene so

te privlačnosti pri 'Zlatorogu' kjer krčmari rojak g. Ernest Malezo, doma iz Trbovelj, prejšnji zakupec renomirane slovenske gostilne 'Svoboda'. Pri 'Zlatorogu' se zbira slovenska inteligenca, kramlja, zapoje in hvali dobro vino. Blizu žel. postaje je hotel 'Wilson', katerega najemnica je podjetna gospa Mišičeva, doma z Bleda iz znane Maroltove, po domače Kosmačeve družine. Hotel in restavracijo 'Wilson', ki se odlikuje po izvrstni kuhinji, radi obiskujejo Slovenci, ki dopotujejo v Beograd. V najnovejšem času je zaslovela naša beograjska 'Ženeva', priljubljeno shajališče slovenskih Primorcev. Na najprometnejši točki Aleksandrove ulice je g. Dragoljub Novaković, oženjen z vrlo Primorko, gospo Vodopivčevo, uredil in moderno opremil velike in svetle gostilniške prostore, želeč nuditi gostom kar največ zadovoljnosti in udobja. In res je postala gostilna nekaka 'Ženeva' v miniaturo, kjer se zbirajo razen Slovencev tudi ostali Beograjčani ... Novomeščan g. Anton Rifelj v Pokenkareovi ulici nasproti palače 'Politika' spada med najpopularnejše naše gostilničarje v prestolnici. (Žvan 1932: 36–39)

Gostilne »Triglav« na vogalu pri Zelenom vencu, o kateri je Odon Vertovšek povedal, da so se v njej shajali na kozarčku gojenci iz vojaške akademije, pa Žvan ne omenja.

Od društev našteva klub »Triglav«, prosvetno društvo »Cankar«, »Prosvetno društvo«, društvo »Istra, Trst, Gorica«, »Zvezo služkinj« in »Združenje jugoslovenskih sester« in kratko označi njihovo članstvo in delovanja. V Beogradu je živelo tudi ok. 1500 primorskih Slovencev, ki so bili pod posebno zaščito Odbora za sprejem in nameščanje beguncev iz Julijske krajine. Največ jih je bilo naseljenih v beograjskem predmestju Čukarica in mnogo jih je bilo včlanjenih v društvo »Istra, Trst, Gorica« (Žvan 1932: 60–65).

Žvan je bil zelo kritičen do društvene organiziranosti, češ da se ne more razgibati, in našteje nekaj vzrokov za tako stanje, med drugim tudi: »Je naša skupna slabost, da se radi opredeljujemo, bodisi po socialnem položaju, bodisi po intelektualni razliki. Nadutost odklanja socialno razpoloženje in se pojavlja kot težka moralna ovira društveneга združevanja.« Potem pa navede mnenje nekega Slovenca, intelektualca: »Slovenci smo Jugoslovani, jugoslovenska stvar je slovenska stvar. Vsako združenje Slovencev v Beogradu bi se moglo smatrati kot separatizem.« Avtor se z njim ne strinja, češ:

Slovenci smo bili, smo in ostanemu dobri Jugoslovani in iskreni poborniki naše skupne stvari. Tega ni treba šele dokazovati. Nikdo nam ne bo podtika separatizma, če si prizadevamo, da poglobimo naše društveno življenje v Beogradu, ker bomo s tem koristili samim sebi in skupni jugoslovanski stvari. (Žvan 1932: 60)

O družabnem življenju smo se pogovarjali ob ogledovanju fotografij iz tistega časa, z Ivanom Debeljakom, ko nas je sprejel v lepem »zelenem salonu« svoje hiše, udobno opremljenem še s prvotnim pohištvo, v samem prizorišču dogajanja. Edo Cvar je bil

družaben človek in njegov dom je bil pomembno zbirališče Slovencev pred 2. svetovno vojno. Tu so se sestajali takratni slovenski imenitniki, tu so bili tudi sestanki slovenskega društva »Slovensko satje«, pri katerem je bil Edo Cvar tajnik ekonomu. Žvan tega društva v svoji knjigi ne omenja.

Ivan Debeljak v »zelenem salonu« svoje hiše pripoveduje o pomenu tega prostora kot zbirališča pomembnih beograjskih Slovencev (foto: M. Ravnik, marec 2008).

CERKEV

Cerkev je bila zelo pomembna ne samo v verskem, temveč tudi v družabnem pogledu. Žvan piše, da so v Beogradu katoliški cerkveni hrami na petih mestih, cerkev Kristusa Kralja v Krunski ulici pa je sedež največje beograjske katoliške župnije. Cerkveni zbor, ki ga sestavljajo večinoma Slovenci in Slovenke, pa je »na pevski višini in nima tekmeča v vsej Srbiji. Pevovodja in organist je tudi slovenski rojak.« (Žvan 1932: 63)

Veliko spominov beograjskih Slovencev se povezuje s to cerkvijo. Njihovi starši, priseljeni po 1. svetovni vojni, so se tam zbirali in vsako nedeljo je bila nabito polna. Mnogi so peli v cerkvenem zboru, fantje in dekleta so se v tej cerkvi spoznali, se poročili in krstili otroke.

Za veliko noč, na božič, telovo in druge praznike in procesije je bila cerkev okrašena in razsvetljena (Žvan 1932: 51). Več zanimivih fotografij iz tistega časa hrani Ivan Debeljak, med njimi je tudi prizor telovske procesije iz te cerkve, v kateri gredo Edo Cvar z ženo in Ivanova starša, drugi beograjski Slovenci in slovenski fantje v paradnih uniformah. Povedal je, da je teta Ivanka prinesla v Beograd narodno nošo stare mame in se vanjo oblekla za procesije in prireditve.

Cerkev Kristusa Kralja je bila priljubljeno zbirališče Slovencev ob nedeljskih mašah, ker so bili tam slovenski duhovniki in so slišali slovensko berilo in pridigo, druge dneve pa so obiskovali svoje farne cerkve in mnogi so bili dejavni tudi v svojih župnijah.

Po pripovedovanju sogovornikov sem dobila vtis, da je bila župnija sv. Cirila in Metoda na Čukarici, uradno ustanovljena leta 1930, nekaj posebnega, in gospod Jurij Debeljak mi je pojasnil, da je res imela zaradi mnogih slovenskih prebivalcev precej slovenski pečat. Cerkev, posvečeno novembra 1929, so postavili lazaristi. Imeli so pevski zbor in orkester in za tamkajšnje prebivalce je bila močno kulturno in družabno središče.

Cvarovi in Debeljakovi pa so hodili k maši v bližnjo farno cerkev sv. Antona, zgrajeno po Plečnikovih načrtih leta 1932, kjer so imeli slovenskega duhovnika. Teta Ivanka je za veliko noč nosila v cerkev žegen v stari košari, ki so jo kupili takrat, ko so zgradili hišo, tj. štiri leta po zgraditvi cerkve. Edo Cvar je bil zvest župljan in je cerkvi pomagal, Ivan pa je ministriral in pel v cerkvenem zboru.

OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

STARI IN NOVI PRISELJENCI

Po 2. svetovni vojni je bila močna navzočnost Slovencev v Beogradu »na prav vseh področjih, od preprostejših poklicev do vrhunskih strokovnjakov, umetnikov in seveda politikov« (Kržišnik - Bukić 2003: 125–126). Del te navzočnosti so predstavljali ljudje, priseljeni pred vojno, ki so se do takrat že ustalili, si ustvarili družine, dobili otroke in vnuke.

V Beograd so tudi v tem času prihajali novi priseljenci, ki pa so imeli – glede na spremenjene politične in gospodarske razmere – drugačne poklice in motive.

Med njimi ni bilo več mladih ljudi iz revnih krajev, ki bi, kakor v času stare Jugoslavije, iskali delo in zaslužek, ki ju doma ni bilo, ampak je bilo več različnih strokovnjakov, umetnikov, glasbenikov do znanstvenikov, ki so jih potrebovala nova državna podjetja, ustanove, državna uprava in politika.⁷ Mnogi so bili v Beograd nastavljeni in sprva niti niso nameravali ostati, potem pa so se vživeli v novo okolje; še posebej, če so imeli otroke in so ti šli v šolo, je Beograd postal njihov dom. Takrat se je veliko ljudi priselilo iz Slovenije v Beograd (zdi se, da je bilo med njimi več žensk) tudi zaradi poroke, saj so raznovrstni stiki med Slovenijo in Srbijo na najrazličnejših področjih omogočili številne priložnosti za spoznavanje in medsebojne simpatije.

V drugi polovici stoletja se je povečalo število sester usmiljenk; te so v Sloveniji leta 1948 odpustili, delovna mesta zanje pa so se odprla na Hrvaškem, v Makedoniji, na Kosovu in v Srbiji, tudi v Beogradu.⁸ Povsod so jih bili veseli, saj so bile poznane kot najboljše negovalke bolnikov z velikim strokovnim znanjem.

⁷ Politični funkcionarji se, kot pravijo stari priseljenci, niso vključili v slovensko skupnost, ker so se ob koncih tedna vozili domov, v Slovenijo.

⁸ Zdravnik prof. dr. Izidor Papo je menda izrecno želel, da se za nego bolnikov zaposlijo sestre usmiljenke.

SUHA ROBA V NOVIH RAZMERAH

Z novim političnim sistemom se je zgodil gospodarski in socialni prevrat. Zasebna lastnina je bila odpravljena in podržavljena, prejšnji lastniki podjetij in njihovi delavci so se morali zaposliti v državnih podjetjih ali zmanjšati dejavnost na obseg, ki je komaj ali sploh ni zadoščal za preživetje. Tako se je zgodilo tudi s suhorobarskim podjetjem Eda Cvara. Sam je še delal, dokler je mogel, mojster pa je stopil v zadrugo, potem je znova začel sam, a je šlo vse slabše.

Mojstrov sin Ivan je povedal, da je začel je hoditi v slovensko šolo leta 1948, ki pa je tega leta tudi prenehala delovati, nadaljeval je v šoli Filip Višnjič. Imel je veselje za glasbo, najprej se je sam naučil igranja na orglice, potem pa, s poslušanjem plošč, še harmonike. V družini so se lepo razumeli, vsako nedeljo so šli v kino, poslušali so radio, gospod Cvar pa je prebiral o politiki in bil o vsem na tekočem. Živeli so gospodarno in delavno. Leta in leta so kupovali grozdje pri nekem kmetu iz Smedereva in sami naredili vino, imeli so sode in prešo, da je bilo na mizi zmeraj dobro vino. Doma so delali klobase, dokler je bil živ Ivanov oče. V dvorišču so uredili sušilnico za meso.

Po očetovi upokojitvi je s sitarstvom nadaljeval Ivan, ki je z njim živel že od malega, obkrožen z družino, ki je živela od tega, vaje dela, nadarjen za glasbo, duhovit pripovedovalec, pravi Ribničan, ki je povsod prinašal dobro voljo. Imeli so stojnico na tržnici Stari Đeram ob Bulevarju kralja Aleksandra. Opustili so jo, ker se je Ivan zaposlil kot mojster galvanizer v letalski industriji v Rakovici in je manj delal v delavnici. Od obrti se v nobenem primeru ne bi dalo živeti.

DRUŽINSKO ŽIVLJENJE

V času stare Jugoslavije so se slovenski priseljenci v Beogradu pogosto poročali med seboj, kar je razumljivo, saj so se spoznali in spoprijateljili v cerkvi ali pri skupnem iskanju službe in na delovnem mestu. Njihovi otroci pa so se kot rojeni Beograjčani poročali s pripadniki drugih nacionalnosti, ne samo srbske. Tako so bili mešani zakoni v drugi polovici stoletja vse pogostejši. Kolikor sem mogla spoznati, so v njih spoštovali obe tradiciji z jezikom, vero, šegami in navadami in razločki so bogatili družinsko življenje.

Tako je bilo tudi v življenju Odonu Vertovška. Ko se je vrnil iz ujetništva, je bil po vojni sprejet v JLA za nadzornika vojaških gradenj. Delal je pri gradivi in prenovah kasarn, stanovanj in bolnišnic, gradil je stadion Partizan, prve stanovanjske objekte v Novem Beogradu, restavriral obzidja na Kalemegdanu in vodil prenovo po potresu v Skopju leta 1960 in v Banji Luki leta 1969 (Sabo 2004). Leta 1959 sta se z ženo vselila v novo stanovanje v hiši, ki jo je tudi on gradil. Opremila sta ga z lepim starim pohištvo iz prejšnjega stanovanja; med slikami na stenah so tudi fotografija z ženo, starši in bratom, barvna risba domače hiše v Kozjem in oljna slika Bleda. Službene poti so ga vodile po vsej državi, žena pa ni bila zaposlena. Imela sta tudi počitniško hišico na Divčbarah. Otrok nista imela. Vsako leto sta večji del dopusta preživela na njegovem domu v Kozjem in manjši del pri njenih v Vršču. Zdi se, da so bile vrednote in kako-

vost družinskega življenja tudi drugih mešanih parov povezane prav z dejstvom, da so imeli sorodnike v Srbiji in Sloveniji, dom pa v središču Beograda.

V mnogih mešanih zakonih, kjer mož in žena pripadata pravoslavni in katoliški veri, spoštujejo obe tradiciji. Tako je tudi v družini Srba, Beograjčana, in Slovenke, ki sta se spoznala leta 1958 v Sloveniji. Pripovedoval je, da je prišel v Slovenijo iz Zadra, kjer je delal pri graditvi jadranske magistrale. Slišal je, da se gradi cesta Ljubljana–Zagreb, videl je sliko Ljubljane z gradom, všec mu je bilo in se je odločil in prišel v Slovenijo. Zaposlil se je pri Slovenija ceste. Nikogar ni poznal, ni znal slovensko, a Slovenci so srbsko razumeli. Kot strojni referent je hodil delat v neki kraj pri Trebnjem, kjer so delale tudi mladinske brigade. V podjetju so delali domačini in delavci iz Srbije, Hrvaške in Bosne. Stanovali so v barakah na gradbišču, v Ljubljani pa je imel sobo za dneve, ko se ni delalo. Vmes je hodil tudi domov na obisk, na dva ali tri mesece jim je pot plačalo podjetje. Z dekletom sta se spoznala, zaljubila in poročila v Ljubljani leta 1960, nato pa skupaj živela v Beogradu. Žena se je sprva zaposlila, potem pa je ostala doma, ker ni bilo primernege varstva za otroke. Bila je iz kmečke družine, prej ni potovala, v Beogradu je prej poznala samo sestro usmiljenko na Čukarici, ki je bila iz njenega kraja in je delala v bolnišnici. Doma se je ukvarjala z otroki, šivala in pletla za družino in tako nadomestila izgubo zaslužka.

Obiskala sem ju v času katoliške velike noči. Gospa je postregla z velikonočnimi jedmi – na mizi so bili pirhi, pobarvani s čebulo, šunka, hren, potica in cviček – tega ji neki gospod, ki ga je spoznala v cerkvi, prinese vsako leto na sv. Jožefa, njen god. Povedala je, da na cvetno nedeljo nese blagoslovit oljke, na velikonočno soboto pa k *žegnu* hrano, a ne v košari, tako kakor je to delala doma, pač pa v torbi.

Pri njih praznujejo dvakrat, veliko noč in *uskrs*. Povedala je: »Vsak praznik mamo toplt.« Pravoslavna cerkev je blizu. Teden pred veliko nočjo, ko je *Lazareva subota*, imajo blagoslov *vrbiće*. Oljko in *vrbičo* shrani do naslednjega leta. Za *uskrs* pa pripravi pečeno jagnje, naredi sarmice z listi kislice, ki ji Srbi pravijo *zelje*, ali vinske trte in speče kolač.

Njihova *slava* je sv. Nikola, 19. februarja. Gospa je povedala, da je zaščitnik hiše in da praznujejo doma, v krogu družine. Ker je v času posta, je hrana postna. Skuha ribjo *čorbo*, brezmesne sarmice speče v pečici, peče papriko, skuha *prebranac*, pripravi pečene ribe. Speče raznovrstne kolačke in naredi salame iz zmletih suhih fig, češpelj, marelic, orehov in sladkorja. V Ljubljani je hodila v gostinsko šolo, a vsega tega ni znala od doma, ampak se je naučila v Beogradu. Za *slavo* pripravi *žito* iz pšenice, orehov in sladkorja in *slavski kolač*.

V drugi polovici stoletja so se beograjski Slovenci poročali tudi s slovenskimi partnerji, ki so jih spoznali ob obisku domačega kraja, ob poslovnih stikih ali drugih priložnostih. Tudi njihove družine so zelo odprte do večinskega okolja, s prijateljskim odnosom do sosedov in sodelavcev, s katerimi se obiskujejo za praznike, predvsem božič, veliko noč in slavo. Slovenske gospodinje so se naučile pripravljati srbske jedi od

sosed in sodelavk, četudi niso imele za moža Srba. Če ne prej, pa so srbske navade in kuhinja prišle v družino s srbskim zetom ali snaho.

Nekatere slovenske družine so že v stari Jugoslaviji imele ugleden družbeni položaj in so ga ohranile ali ponovno pridobile tudi po vojni. V njihovem načinu življenja, stanovanjih, notranji opremi se občuti meščanska kontinuiteta, skupaj z ritmom vsakdanjega življenja in praznikov, z vzdrževanjem katoliške in spoštovanjem pravoslavne tradicije, z odprtostjo do nacionalnih in kulturnih razlik, družabnostjo, jugoslovanstvom v smislu občutenja Jugoslavije kot domovine.

Ne glede na to, ali je bil zakon povsem slovenski ali mešan, je večnacionalna mreža sorodnikov in prijateljev v Beogradu in na dveh različnih koncih države s priložnostmi za stike, obiske in potovanja dajala njihovem življenju nekakšno svetovljansko širino, pri čemer ne gre spregledati, da je že sam Beograd kot prestolnica večnacionalne države ponujal številne možnosti za uspešno poklicno pot in družabne stike. Med počitnicami so potovali, obiskovali domače kraje ali pa uživali ob Donavi. Zdi pa se, da je k urejenemu in prijetnemu družinskemu življenju pripomoglo tudi to, da je bilo, v primerjavi s Slovenijo, manj žena zaposlenih, da so pogosteje ostale doma in skrbele za dom in družino.

STIKI Z DOMAČIM KRAJEM

Iz časa ob koncu 2. svetovne vojne je Ivan Debeljak povedal zanimivo zgodbo. Bilo je tako, da se je očetov brat, stric Franc, ki je tudi živel in delal pri njih v Beogradu, vrnil ranjen s Sremske fronte.⁹ Doma, v Sloveniji, sta starša ostala sama na kmetiji, zato se je želel vrniti domov in res se je odpravil, za spremstvo pa vzel s seboj komaj triinpolletnega Ivana. Šivilja mu je sešila partizansko uniformo, naučil se je peti in igrati na orglice partizanske pesmi in sta tako hodila, jedla sta, kar sta kje dobila, ponekod so se še borili, a po več kot enem mesecu sta srečno prispela. Najprej sta šla na očetov dom na Veliki Slevici, kjer sta bila oče in mama vsa iz sebe od veselja, potem pa na mamin dom v Slatnik, kjer so ga mamine sestre objemale in poljubljale in zdihovale, kakšen da je, ves garjav, govoril je srbsko, prepeval, preklinjal in bil pravo čudo za domače ljudi. Na maminem domu je ostal dve, tri leta. Takrat se je naučil slovensko.

Ko je bil že večji, sta se z gospodom Cvarom veliko vozila z vlakom v Ljubljano, od tod pa s *kočevarjem*¹⁰ v Ribnico. Cvar mu je nosil harmoniko, Ivan je na vlaku igral, Cvar pa je dal klobuk dol in pobiral, kar so ljudje dali denarja, od kupeja do kupeja. V restavracijah na postajah mu je rekel: »Ajde, Nino, daj, čmrlje!« In fant je igral popularne, poznane po Jugoslaviji, in slovenske, da je bilo zmeraj veselo. Tako so hodili po obhode. Ivan pa je vsako poletje šel v Slatnik na mamin dom, kjer je bil edina moška roka pri hiši, in opravljal kmečka dela od prvega do zadnjega dne dopu-

⁹ Nastala je bila po osvoboditvi Beograda ob koncu oktobra 1944 in je trajala do aprila 1945.

¹⁰ Tako se je imenoval vlak, ki je vozil iz Ljubljane v Kočevje.

sta. A bilo je lepo, delali so in peli in igrali. Oče pa je zmeraj hodil v Slovenijo, ko se je klalo, da je pomagal.

Beograjski Slovenci so pogosto hodili na počitnice v Slovenijo, na kmetih so pomagali pri kmečkih delih. Na počitnicah in z obiski so obnavljali znanje slovenščine, naučili pa so se je tudi njihovi otroci.

Tako je Odon Vertovšek povedal, da sta z ženo sicer govorila srbsko, a ko sta prestopila slovensko mejo, slovensko. Domači v Kozjem so imeli njegovo ženo zelo radi, vse je delala, pomagala mami, grabila je seno. Vsako leto sta šla skupaj tudi na njegovo obletnico mature v Maribor. Najprej sta imela fiat 600, z njim sta se peljala čez Vršič v Trento, po dolini Soče in v Gorico.

V drugi polovici stoletja je na splošno zrasel življenjski standard, več družin si je lahko omislilo lasten avto in vse lažje je bilo vzdrževati stike z domačim krajem. Neka mati je bila s predšolskimi otroki doma tudi po več mesecev na leto. Druga je povedala, da so vsako leto hodili na počitnice na očetov dom v Mirni Peči, kjer je gospodaril stric, za njim pa je prevzel bratranec, in se še vedno obiskujejo. Sorodniki iz Slovenije so jih nekajkrat obiskali v Beograd, a so zaradi kmetije šli težje od doma. Oče in mama sta šla zelo rada domov, a o vrnitvi v Slovenijo nista nikoli premišljala. Kakor je povedala neka gospa, so se s sorodniki iz Slovenije veliko obiskovali in zmeraj so imeli občutek, da so doma in da je, razen razlik v jeziku, to vse ena domovina.

DRUŽENJE IN DRUŽABNOST

O druženju in društvih po 2. svetovni vojni izčrpno piše Vera Kržišnik - Bukić (2003: 126–127). Sama o tem nisem spraševala, naj le glede gostiln, kamor so zahajali Slovenci, dodam, da je bila priljubljena tudi gostilna »pri Matkotu« v ulici Proleterskih brigada, o gostilni »Sarajevo« na vogalu Beogradske in Krunske ulice pa sem tudi slišala, da so se v njej radi zbirali fantje in dekleta po maši. Čeprav je imel čez cesto gostilno neki Slovenec, so raje šli v »Sarajevo«, zato ker je bila »tista prava starinska srbska gostilna, da si pljunil dol, so bili čevapčiči pa ljuta pa kuhana rakija pa kuhano vino, ogromen prostor, kadilo se je vsepovsod.«

PRED RAZPADOM JUGOSLAVIJE IN PO NJEM

POLITIKA

Politična nasprotja v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja so položaj Slovencev v Srbiji korenito spremenila. V stari in novi Jugoslaviji so bili do njenega razpada v novem okolju le eni od številnih priseljencev v prestolnico. Res je sicer, da so prihajali iz drugačnega kulturnega okolja, da njihovega jezika večinsko okolje ni razumelo, da

niso imeli šole v maternem jeziku¹¹ in da so bili zato v marsičem v podobnem položaju kakor izseljenci (obiskovali so verske obrede v slovenščini, peli so v zborih, ustanavljali so društva, obiskovali so gostilne, kamor so zahajali Slovenci ipd.), vendar so bili v svoji državi. Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 so postali tujci, tako kakor Slovenci v drugih bivših jugoslovanskih republikah, a njihov položaj v Srbiji je bil težji, še posebej v Beogradu, zaradi nasprotij med Slovenijo in Srbijo oz. beograjskim režimom. Beograjski Slovenci so bili od vseh Slovencev zunaj Slovenije zaradi razpada Jugoslavije verjetno najbolj prizadeti, saj so bile osti nasprotovanj, sankcij in bombardiranj najostreje uperjene v Beograd. Porušena je bila dotedanja usklajenost med njihovo državo in nacionalno pripadnostjo in identiteto, prejšnja sprejetost in dober položaj v večinski družbi sta se obrnila v svoje nasprotje. Tako se je izrazila neka gospa slovenskih staršev, rojena v Beogradu: »Zdaj je čisto drugače. Slovence, naše starše, so zelo spoštovali. Zelo lepo so jih sprejeli. Lahko ste s ponosom rekli, da ste Slovenec. Povsod, v šoli in na delovnem mestu so nas spoštovali. Zdaj se je to spremenilo, to politika naredi. Ta nesrečna vojna!«

Čeprav se v pogovorih z beograjski Slovenci nismo ukvarjali s politiko, pa se ji ni bilo mogoče ogniti, saj se je moj obisk marca 2008 ujema z najnovejšim sporom med Slovenijo in Srbijo po slovenskem priznanju Kosova, nekaj dni po uličnih protestih, v katerih je bilo poškodovano slovensko veleposlaništvo. Kljub temu pa je s tem najtežavnejši čas že izzvenel. Sogovornikov nisem spraševala o njihovem odnosu do vprašanj, ki so v temelju razdvajala slovensko in srbsko politiko; brez želje po posplošitvah je mogoče na podlagi izjav sogovornikov reči, da so bili beograjski Slovenci zagotovo navezani na vrednote bratstva in enotnosti med jugoslovanskimi narodi (gl. sl. 5). Posredno so izrazili svoje nestrinjanje z marsikatero potezo slovenske politike, vendar ne v smislu, da bi podpirali srbsko, ampak predvsem zaradi obžalovanja nad celotnim potekom dogodkov. Naj dodam, da je Odon Vertovšek povedal, da je bil prvi predsednik Društva prijateljev Slovencev in Srbov. Pobudo zanj sta dela z nekim slovenskim polkovnikom, v njem je bilo tudi nekaj Srbov, ki so bili poročeni s Slovenkami, tudi igralec Stevo Žigon, a je žal leta 1990 vse razpadlo. Društvo slovensko-srbskega prijateljstva v Beogradu, tik pred razpadom skupne jugoslovanske države, omenja tudi Vera Kržišnik - Bukić (2003: 130).

Dolga 90. leta so, tako kakor vsi prebivalci Srbije, trpeli zaradi posledic ekonomskih sankcij Združenih narodov proti ZR Jugoslaviji, splošnega pomanjkanja in bombardiranja sil NATO leta 1999. Marsikdo je menil, da so bile sankcije do Srbov krivične, češ, poštene ljudje so, vedno smo se dobro razumeli z njimi. Čeprav tudi sami njegovega režima niso podpirali, mnogi niso mogli povsem razumeti in se strinjati s stališči Slovenije, ki se je Miloševićevemu režimu upirala in osamosvojila. Gotovo je k temu nerazumevanju prispevala tudi enostranska informiranost s strani srbskih medijev (Kržišnik - Bukić 2003: 127).

¹¹ Ivan Debeljak je povedal, da se je leta 1948 vpisal na slovensko šolo, ki je delovala med letoma 1946 in 1948.

Odon Vertovšek bere pesem Simona Jenka »Od Balkana do Triglava. Od Balkana do Triglava/južni veter piše,/ svoje sine mati Slava/ v kólo skupaj išče,/ kliče jih na glas:/ Kar je bratje, vas/ od Balkana do Triglava,/ vsi edini/ ene majke sini,/ ena vam je očetnjava,/ ena misel naj vas vlada/ od Trstà do Carigrada./Sloga, sloga,/ dar od Bóga,/ varuj nam slovenski dom!...« iz knjige *Pesmi II*. Simon Jenko. V Ljubljani, Oton Fischer 1901, str. 35 (foto: M. Ravnik, marec 2008).

Stiki in potovanja v Slovenijo po njeni osamosvojitvi in med vojno na Hrvaškem so postali strahovito oteženi; sicer pa si potovanja večina ni mogla privoščiti, ker se je borila za golo preživetje. Za pridobitev vize za Slovenijo je bilo treba dolgo čakati in imeti garantno pismo, kar je popolnoma ohromilo prejšnje spontane stike s Slovenijo. Postopke za pridobitev slovenskega državljanstva pa je slovenska država zavračevala in mnogim so prošnje zavrnila. Veliko ljudi je bilo zelo razočaranih, ker jim ga je Slovenija odrekla, imeli so občutek, kakor da bi se jih želela znebiti.¹² Stanje se je normaliziralo šele z odpravo vizumov za potovanja Srbov, Makedoncev in Črnogorcev v schengenski prostor 19. 12. 2009.

¹² Gl. *Odprto pismo Vladi Republike Slovenije, Uradu Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Ministrstvu Republike Slovenije za notranje zadeve*; podpisana so društva Slovencev v Novem Sadu, Zrenjaninu, Subotici, Beogradu, Vršču, Nišu in Kragujevcu. *Bilten* 3 (6), december 2005, 6.

DRUŠTVO SLOVENCEV »SAVA«

Skoraj vsi ljudje, s katerimi sem se pogovarjala, so zelo povezani z Društvom »Sava«, tako da sem od njih veliko izvedela tudi o društvenih dejavnostih.¹³

Ustanovitev društva »Sava« leta 2001 je bila povezana s političnimi razmerami po osamosvojitvi Slovenije in razpadu Jugoslavije v 90. letih in njihovimi posledicami na položaj Slovencev v Srbiji. Nastalo je iz povečane potrebe po povezovanju, skupnem reševanju težav in ohranjanju jezika in kulture; v tem smislu lahko vidimo v društvu odziv beograjskih Slovencev na krizne razmere. Vendar pa je ta pogled preozek, kajti očitno so v pobudah, ustanovitvi in delu društva delovale in bistveno pripomogle k njegovi uspešnosti tudi neke posebne značilnosti načina življenja beograjskih Slovencev, ki so se oblikovale že v prejšnjih desetletjih.

Tako so že pri pobudi in ustanovitvi društva imele pomembno vlogo stare povezave. Različni ljudje, med njimi tudi duhovniki, ki so se poznali, so ugotavljali, da društvo potrebujejo. Cerkev, ki je, že prej povezovala ljudi, je zdaj ljudem veliko pomagala pri premagovanju stisk. Tako je npr. povedala neka gospa, rojena Beograjčanka, katere starša sta se priselila po 2. svetovni vojni, da prej ni hodila v cerkev in da se je z drugimi Slovenci spoznala šele, ko je iskala primeren vrtec za hčerko, ki bi bil ogrevan in z normalnimi higienskimi razmerami. Našla je »francoski vrtec«¹⁴ v pri katedrali Blažene Device Marije na Vračaru, kjer je spoznala druge starše, ki so vsi skupaj iskali pomoč in monsignorja Jožeta Hauptmana, ki si je prizadeval za pridobivanje donacij.

Preseganje ideoloških omejitev za skupno dobrobit je del te beograjske cerkvene tradicije, ki se je vgradila tudi v društvene temelje. Tako je razumljivo, da je bilo iniciativno srečanje maja 2001 v dvorani Salezijske fare Svetega Josipa delavca na Karaburmi. Ustanovna skupščina je bila junija, udeležili so se je tudi ljudje, ki dotlej še niso poznali drugih Slovencev. Neka gospa je dejala: »Imela sem občutek, kot da se nahajam med starimi znanci, čeprav sem mnoge navzoče prvič videla« (Sabo 2005: 3). Katedralni župnik Jože Hauptman jim je veliko pomagal, eno leto je brez materialnega poplačila dajal zavetje članom društva in tako omogočil njihovo delo (Sabo 2002–03). Od prvih začetkov je društvo podpiral tudi beograjski nadškof in metropolit g. Stanislav Hočevar.

Za društvo so od vsega začetka požrtvovalno delali mnogi posamezniki. Kot je povedala gospa Sabo, prva predsednica, sama o tem ni razmišljala, ko pa so jo vprašali in prosili, da bi sprejela to funkcijo, je imela občutek, da je to njena dolžnost in jo je sprejela z veseljem. Vendar je bilo potem ogromno dela, ki ga ni pričakovala in ga ob obveznosti na fakulteti ne bi zmogla brez podpore družine. Za ustanovitev društva je bilo potrebno ogromno papirnatega dela. Če so hoteli prirediti kako gostovanje iz

¹³ Ker se je Društvu »Sava« v nadaljevanju projekta v celoti posvetila Saša Poljak Istenič (gl. njen članek v tej publikaciji), tu navajam le nekaj zbranih podatkov in opažanj.

¹⁴ Pri nekdanjem francoskem centru, ustanovljenem po 1. svetovni vojni, s cerkvijo in šolo. Pozneje je beograjska škofija kupila celoto, cerkev je postala beograjska katedrala Blažene Device Marije.

Slovenije, je bilo vse zelo zapleteno: ko sta nastali novi državi, nihče ni vedel, kakšna so pravila. Ljudje so pričakovali pomoč pri socialnih težavah, pri iskanju zaposlitve itn., česar pa društvo ni zmoglo. Predsednici je bila od začetka v pomoč skupina požrtvovalnih članov, med njimi tudi njen naslednik Vladimir Uršič. Povzetek njegovega govora na Prešernovi proslavi leta 2006 (gl. sl. 6) nazorno osvetli razvoj društvenih dejavnosti. Leta 2002 so na proslavi Prešernovega dne nastopili trije otroci, ženski pevski zbor in kvartet »Sava«. Na ta dan so tudi napovedali, da bo naslednje šolsko leto začela delovati šola slovenščine. Naslednje leto je na proslavi sodelovalo več kot 20 mladih in številni manj mladi, pri pripravah na proslavo so sošolci dopolnilnega pouka postali prijatelji. Leta 2004 se je rodila ideja o dramski sekciji.¹⁵ Pregled društvenega utripa in ljudi, ki so bili njegova gonilna sila, je dokumentiran v društvenem *Biltenu*, ki je prava društvena kronika. V društvu so tudi cele družine oziroma več članov ene družine, od najstarejših do najmlajših, ki delajo v organih društva, na prireditvah nastopajo in od začetka do konca poskrbijo, da je vse poteka po načrtih.

Za razumevanje društvenega delovanja je treba upoštevati, da beograjska slovenska tradicija sega nazaj v čas priseljencev med obema vojnama (gotovo tudi še prej, pred 1. svetovno vojno), se nadaljuje in živi v tedaj spletenih vezeh med prijatelji in znanci, ki so se že vsa leta srečevali, če ne drugače, pri nedeljskih mašah. Iz generacije v generacijo so sodelovali v cerkvi pri petju, glasbi in pri igrich, se srečevali in obiskovali. Med njimi se je ohranjalo tudi ustno izročilo o priseljenicah, medsebojno poznajo zgodbe družin, vedo, kaj se jim dogaja, tudi, če se ne obiskujejo več pogosto.

V društvu so se spet našli in v njem utrjujejo medsebojne vezi. Razvejene društvene dejavnosti in prireditve pritegnejo mlajše in starejše, tako da so v njih tako ali drugače vključene cele družine.

Mnogi pevci, harmonikarji in drugi glasbeniki, ki danes nastopajo na društvenih prireditvah in zabavah, so iz teh družin oz. so potomci prednikov, ki so znanje in nadarjenost prinesli že iz domačega kraja v Sloveniji. Pevsko izročilo, ki so ga družine gojile v cerkvi in doma, občutno prispeva h kakovosti prireditev, kakršni sta Prešernov dan in Martinovo, in k dobremu razpoloženju na družabnih srečanjih. Nasploh lahko rečemo, da je glasba, poleg šole dopolnilnega pouka, posebnost tega društva, saj se na njegovih prireditvah godčevska in pevska tradicija starejših združuje z izvajanjem mlajših, tudi šolanih pevcev in instrumentalistov.

Slovenščina izginja iz vsakdanje komunikacije med družinskimi člani, tudi zato, ker se s porokami vključijo v družino in sorodstvo možje, žene, tasti, tašče, svakinje drugih nacionalnosti, ne samo Srbi, ampak tudi Hrvati, Madžari, Črnogorci idr. Včasih so se otroci naučili slovenščine na počitnicah v Sloveniji in s pogostimi stiki s sorodniki, a tega je bilo leta 1991 konec. Odkar so bili stiki s Slovenijo prekinjeni, so

¹⁵ Video, ki ga je posnel Andrej Debeljak, hrani arhiv ISN ZRC SAZU.

Prešernova proslava 2006. Izbor prizorov in nastopajočih: zborček najmlajših (a), dekliški zbor in dirigentka skladateljica Anica Sabo (b), France Prešeren (c), Vladimir Uršič, povezovalec proslave z besedilom o Francetu Prešernu (d), kvartet »Sava« (e); zadnja točka je bila pesem Strunam, ki jo je po uglasbitvi Davorina Jenka za to priložnost priredila Anica Sabo kot hommage Davorinu Jenku in Francetu Prešernu, izvedli pa dekliški zbor in solisti: pevec Ivan Nino Debeljak, klavir Marija Družijanič, flauta Nevena Glišić, violina Tijana Glišić (f). (Video: A. Debeljak).

bili prekinjeni tudi spontani stiki s sorodniki in obiski v Sloveniji, kjer so se otroci naučili slovenščine. Zdaj se je lahko naučijo v društvu pri dopolnilnem pouku, z nastopi na kulturnih prireditvah, na miklavževanju, v pestri društveni družabnosti, pa tudi na jezikovnih počitnicah v Sloveniji.

CERKEV

Obiskovanje cerkvenih obredov je imelo tudi v tem obdobju velik družabni pomen, cerkev je povezovala ljudi prek meja župnij in nudila oporo posameznikom in vsej skupnosti. Mnogi poudarjajo, da so v cerkvi ohranili stik s slovenskim jezikom in pesmijo, marsikdo je začel hoditi v cerkev, čeprav ni veren in prej ni hodil, ker tam sreča znance in sliši slovensko molitev in petje. Pravijo, da so slovenski duhovniki v Beogradu dobri, da so veliko naredili tudi na drugih področjih, da so bili pobudniki društva in da so mu vsestransko pomagali.

Za odgovore na vprašanja o tem, v katere cerkve hodijo Slovenci oz., ali je katera bolj priljubljena ali bolje obiskana in kje je še maša v slovenščini, sem prosila gospoda Jurija Devetaka. Prijazno je pojasnil, da misli, da ni več tako, da bi se kje posebej zbirali Slovenci, saj živijo v vseh župnijah. Tudi k nedeljski slovenski maši v cerkvi Kristusa Kralja ob nedeljah ob 8. uri pride več vernikov, ki niso Slovenci, ker jim preprosto ustreza zgodnja ura. Maša v slovenščini je tudi v cerkvi sv. Antona na praznik 13. junija ob 8. uri.

O cerkveni glasbi in petju pa je dodal, da so v vseh cerkvah lepo skrbeli za petje pri bogoslužju. Razen v najmlajši župniji sv. Josipa na Karaburmi je nekdaj bilo povsod tudi zborovsko petje. Duhovniki so vodili zборе, nekaj jih je sodelovalo z igranjem. Na Čukarici se je do danes obdržal mešani pevski zbor, ki velja za najboljšega, zato jih povabijo, da pojejo tudi v katedrali, kadar je tam kaka slovesnost, peli pa so tudi na drugih koncertih, npr. ob dnevih evropske kulturne dediščine v Kolarčevi dvorani, in takrat pridejo pomagat še drugi dobri slovenski pevci iz drugih župnij. Tudi danes pri nedeljski maši skoraj vedno zapojejo kakšno slovensko pesem, tu in tam pa kakšno tudi v drugih cerkvah.

NADALJEVANJE S SUHO ROBO

Med najzanimivejšimi zgledi dolge kontinuitete slovenske navzočnosti v Beogradu je gotovo bila in je še vedno družina Debeljak s svojo suhorobarska dejavnostjo. Ivan Debeljak, danes upokojenec, spet izdeluje sita iz stare zaloge obodov in prodaja suho robo, svojo in drugih izdelovalcev, na različnih krajih, tudi na tržnici v Mirijevu in Konjarniku. Z avtom pripelje blago, zložljivo stojnico in senčnik.

Na njegovi stojnici so gospodinske drobnarije, sita za belo in koruzno moko, za pasiranje šipka za marmelado, *kačamar* za pripravo črnogorskega *kačamaka*, žlice in kuhalnice srbskih izdelovalcev, radlo za rezanje *blečičkov*,¹⁶ krpice iz testa za zakuho, nož za izrezovanje semen iz paprik, lesena jajčka v stojalcih za velikonočno barvanje, ribež in *vanilce*,¹⁷ ščetke in metle, priprava za izdelovanje *tulumbe*, turške slaščice, in prince-skinih krofov. Pokazal nam je kakih dvajset let staro žlico za ribje *čorbe*, ki jo je naredil še njegov oče. Nekaj izdelkov dobi še iz Slovenije, mišolovke še dela nekdo v Sodražici, aluminijaste pa izdeluje tukajšnji *limar*.

¹⁶ Ribniški izraz za krpice.

¹⁷ Ribniški izraz za modelčke za pecivo.

Ivan Debeljak v delavnici kaže, kako izdeluje sito (foto: M. Ravnik, marec 2008).

Ivan Debeljak s stojnico na Mirijeju (foto: M. Ravnik, marec 2008) .

Med blagom na stojnici levo *slavski pečat* za odtis Kristusovega monograma na *slavski kolač*, izdelek delavnice v samostanu Manasija, desno sita, izdelek Ivana Debeljaka (foto: M. Ravnik, marec 2008).

Ivan Debeljak opazuje upad povpraševanja po njegovih izdelkih. V preteklosti si je zelo prizadeval, da bi na novo spodbudil prodajo v Srbiji, vendar pa to ni mogoče zaradi spremenjenega načina življenja. Družine ne živijo več skupaj, ne kuhajo in teh izdelkov ne potrebujejo. Prelomnica pa je bila prekinitev stikov s Slovenijo zaradi vojne na začetku 90. let prejšnjega stoletja. Povedal je, da so takrat začeli v Kruševcu izdelovati kuhalnice, žlice, deske, valjarje in druge drobne izdelke za gospodinjstvo, v Vojvodini pa metle. S temi izdelovalci menja svoje izdelke za njihove ali pa tudi kupuje pri njih, tako da ima stojnico dobro založeno. Vendar pa pravi, da je povpraševanja vse manj in zaslužka ni. Vztraja iz spoštovanja svojih predhodnikov, ki so tako podjetno razvili ribniško tradicijo v Beogradu, in iz veselja do tega dela.

Hiša Debeljakovih je danes dragocen kulturni spomenik. Skupaj z zasnovo dvorišča in stavb ob njem je pričevanje o posebnem sožitju sorodstvene in delovne skupnosti in proizvodnje suhe robe, izvirno prizorišče družabnega življenja in shodov beograjskih Slovencev.

SKLEP

Življenjski slog Slovencev v Beogradu je povezan z vlogo tega mesta, ki je svojo moč in podobo gradilo že kot srbska, nato pa jugoslovanska prestolnica, in je svojim prebivalcem omogočalo poklicno pot, spodobno življenjsko raven, socialne in medkulturne stike. Tako dolgotrajne koncentracije politične in gospodarske moči v Sloveniji ni bilo nikoli. V preteklosti so bili Slovenci v Beogradu edini Slovenci, ki so živeli v prestolnici države, s katero so se poistili, jo podpirali in bili v njej enakopravni.¹⁸ Navzeli so se njenega življenjskega sloga, tako da lahko govorimo o beograjski (slovenski) različici slovenske (beograjske) urbane kulture. Zato bi jo bilo resnično vredno bolje spoznati.

V morebitnih prihodnjih raziskavah bi bilo treba navezati stik s potomci priseljencev spred 1. svetovne vojne in osvetliti njihove življenjske poti in usode njihovih družin. Več podatkov bi bilo treba zbrati o priseljevanju in vsakdanjem življenju med obema vojnama, spoznati bivališča in soseske, kjer so živeli Slovenci, še posebej predele mesta, kjer so bili naseljeni v večjem številu. Knjiga B. Žvana z adresarjem je lahko dober prvi kašipot pri iskanju posameznikov in njihovih družin iz časa pred in po 1. svetovni vojni. S pomočjo društva Sava bi gotovo lahko pridobili vsaj začetne podatke tudi o priseljencih po 2. svetovni vojni. Raziskavo bi morali utemeljiti na širšem statističnem vzorcu in zajeti tudi tiste, ki niso člani društva, se ne udeležujejo njegovih dejavnosti, ne hodijo v cerkev, se nimajo več za Slovence. Za vsa obdobja bi bilo treba zbrati tudi fotografije in dokumente iz družinskih arhivov.

¹⁸ Tudi Slovenci na Dunaju v avstrijskem obdobju so živeli v prestolnici, a v neprimerljivih zgodovinskih, nacionalnih in drugih okoliščinah.

Osrednja tema, ki posredno ali neposredno povezuje vsa ta vprašanja, je identiteta, oziroma so identitete in pripadnosti (slovenstvu in Sloveniji, jugoslovanstvu in Jugoslaviji, srbstvu in Srbiji itn.) in njihova (ne)usklajenost, (ne)združljivost pri različnih generacijah in družbenih položajih beograjskih Slovencev. V kolikšni meri so se beograjski Slovenci počutili Jugoslovane, kako so na to vplivali spori med Slovenijo in Srbijo oz. Beogradom? Kako so presojali odnos Slovenije do Beograda in njeno upiranje centralizmu, kako so osamosvojitve Slovenije in razpad države doživeli na identiteti ravni, kako je to vplivalo na odnos do njihovega domačega kraja, jezika, sorodnikov itn.?

V članku sem številnim navedenim vprašanjem približala posredno, skoz pojave vsakdanjega življenja. Spoznala sem, med drugim, da bi za razumevanje središčnega vprašanja – o vplivu politike na identiteto – skoraj ne mogli najti primernejšega terena.

LITERATURA

- Kržišnik - Bukić, Vera
2003 Slovenci v Hrvaški, Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori ter Makedoniji. *Traditiones* 32 (2): 117–135.
- Sabo, Anica
2002–03 Intervju – Jože Hauptman. *Bilten* 1(1): 3.
2005 Intervju – Jožefa Jozić. *Bilten* 3 (5): 3.
- Sunajko, Slavka
2006 Intervju – Aleš Selan. *Bilten* 6 (11): 8–9.
- Žvan, Bolče
1932 *Slovenci v Beogradu. Socialno-kulturna slika*. Beograd: [samozaložba].

SOME INSIGHTS INTO THE PAST AND PRESENT OF SLOVENIANS LIVING IN BELGRADE

As part of the project titled Slovenci v Srbiji – Srbi v Sloveniji (Slovenians in Serbia – Serbians in Slovenia) 2006-2008, the author spent a week in Belgrade, Serbia, visiting with and interviewing Slovenians who had settled there. Apart from the material obtained during this stay the article also used the following sources: B. Žvan's text on Slovenians in Belgrade (Žvan 1932); Vera Kržišnik - Bukić's fundamental publication on Slovenians in Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, and Montenegro (2003); and articles published in the Bulletins of the Sava Slovenian Association (Društvo Slovencev "Sava") in Belgrade. Although the years prior to the First World War definitely warrant scientific attention the focus of this study is on the period the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenians, which was created after WWI in 1918; the Kingdom of Yugoslavia and the Second World

War; the Republic of Yugoslavia and its disintegration in 1991; and the present. Sharing their life stories with the historic development of Belgrade, Slovenians living in this city actually experienced life in the Kingdom and in the Republic of Yugoslavia (from 1918 to 1991); in the Federal Republic of Yugoslavia (from 1992); in the State Union of Serbia and Montenegro (from 2003); and in Serbia (since 2006).

Reasons for their immigration to Belgrade and immigrant structure differed from period to period. After the end of WWI, many Slovenians obtained employment in state administration, but even more numerous were younger people who, unable to obtain work in Slovenia, were hoping to find it in Yugoslavia's capital with its numerous employment possibilities. The period following the Second World War brought considerable changes in the existing political, economic, and employment circumstances, thus attracting newcomers with different aspirations. More experts from different fields, artists, musicians, scholars, scientists, etc. were needed in state companies, institutions, state administration, and politics. Some of the newcomers appointed to Belgrade had initially not intended to stay for a lengthy period; after some time, however, and particularly if they already had children of school age, they became accustomed to their new environment and accepted the city as their permanent home. Since there were certainly many opportunities for different kinds of contacts between Slovenia and Serbia, which made it easier to get to know people, perhaps also fall in love, this was also the period during which many people moved from Slovenia to Belgrade because of marriage. Characteristic for such families, whether both spouses were Slovenians or just one, were an openness for national and cultural differences, respect for Catholic and Orthodox religious traditions, acceptance of the values of the brotherhood and unity shared by Yugoslav nations, and a perception of Yugoslavia as their shared fatherland.

Political conflicts during the last two decades of the 20th century have fundamentally affected the position of Slovenians in Serbia. The congruity between their national and state adherence was destroyed. In 1991, when Slovenia became an independent country, Slovenians became aliens in other Yugoslav republics. Mirroring the clash between Slovenia and Serbia, or, to be more exact, the regime in Belgrade, their position in Serbia, and particularly in Belgrade, was even more arduous. Requiring a visa, traveling to Slovenia became extremely difficult. Protracting the required procedures to acquire Slovenian citizenship, Slovenia turned down a number of applicants, causing bitter disappointment. The situation improved only with the elimination of the visa system on December 12, 2009 for Serbians, Macedonians, and Montenegrins wishing to travel to the Schengen area. Interviewing Slovenian immigrants to Serbia and their descendants, the author includes in her text their own stories and writes about their immigration experience; search for work and living quarters; contacts with the local population; relation toward their native land; Slovenian societies and the Sava Slovenian Society; and the integrative role of the Church and Slovenian priests. According to her findings, the lifestyle of Slovenians living in Belgrade was closely connected with the central role of the city that has established its power and image first as the Serbian capital, then as the capital of Yugoslavia. Unlike Slovenia, whose cities never

had such a prolonged concentration of political and economic power, Belgrade offered an opportunity to build careers, a higher standard of living, and social and intercultural contacts. In the past, the Slovenians living in Belgrade were the only Slovenians who had been living in the capital of a country with which they fully identified, which they supported, whose lifestyle of living they adopted, and in which they were equal to everybody else. It can be said that they created a Belgrade (Slovenian) variant of Slovenian (Belgrade) urban culture that definitely merits further investigation. In view of this, the author lists topics for eventual subsequent studies of this subject.

Doc. dr. Mojca Ravnik, Ljubljana,
mojcara@zrc-sazu.si

